

Kapitel 1

Matbistånd från Svenska kyrkan

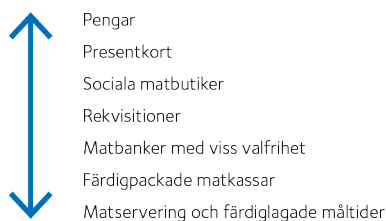
ELINN LEO SANDBERG

INLEDNING

Flertalet församlingar inom Svenska kyrkan arbetar med förmedling av matbistånd till människor som lever i ekonomisk utsatthet. De flesta upplever också att behovet av denna typ av bistånd ökat under senare år. Matbistånd är ett av flera begrepp som används för att benämna denna typ av verksamhet – andra vanliga begrepp är mathjälp, matstöd, matdistribution och mat som välgörenhet. Matbistånd innefattar en rad verksamheter som syftar till att förmedla mat till människor i ekonomisk utsatthet. Matbistånd kan vara direkt (utdelning av matvaror och måltider) och indirekt (pengar, presentkort etc.) och ge mottagarna respektive givarna mer eller mindre valfrihet och autonomi. Detta illustreras i nedanstående modell som framför allt presenterar de olika former av matbistånd som finns. Valfrihet och kontroll är begrepp som i detta kapitel enbart berörs ytligt, men i samtal där mottagare och givare berättar om sina upplevelser av matbistånd förekommer vanligen dessa båda ord.

FIGUR 1. OLIKA FORMER AV MATBISTÅND¹

Hög grad av valfrihet och autonomi för mottagaren och låg grad av kontroll för givaren

Låg grad av valfrihet och autonomi för mottagaren och hög grad av kontroll för givaren

Till de vanligaste formerna av matbistånd brukar pengar, presentkort, social matbutik, rekvisition, matbank med viss valfrihet, färdigpackad matkasse och matsservering eller färdiglagad måltid räknas. Samtliga av dessa former förekommer i Svenska kyrkans regi. Mottagaren kan ofta hämta matbistånd kostnadsfritt eller ta emot det genom att handla det till subventionerat pris.² Den här skildringen av en matkasseutdelning är hämtad från en av de många verksamheter i Svenska kyrkan jag har besökt de senaste åren:

Det är onsdag eftermiddag. Diakonen Anna arbetar tillsammans med nio volontärer i församlingssalen. Papperskassar står uppradade på borden. Volontärerna och Anna förbereder matkasseutdelningen fokuserat under prat och skratt. Över femtio hushåll tar emot en matkasse. Anna har tidigare träffat alla mottagare. Ett kriterium för att få en kasse är att man ska ha en inkomst som motsvarar eller är lägre än den summa man kan få för ekonomiskt bistånd från Socialtjänsten. Många som kommer till församlingshemmet på eftermiddagen är pensionärer, ensamstående föräldrar med deltidsarbete, nyanlända eller personer som varit sjuka länge.

Ett sms har skickats ut i förväg till mottagarna på listan så att de har kunnat tacka ja eller nej till veckans kasse och en lista med alla som vill ha kassen har upprättats. Idag har arbetsdagen gått åt till förberedelser. Maten har hämtats i närliggande butiker och hos grossister.

Vad en kasse innehåller kan variera från gång till gång beroende på vad som har blivit över i butikerna och hos grossisterna. Ibland finns det mer pengar i diakonikassan och då gör Anna kompletterande inköp så att innehållet i varje kasse kan bli till ett par

¹ Leo Sandberg 2019, s. 55ff; 2022b, s. 245

² Leo Sandberg, Angelin & Vamstad 2022

fullvärdiga måltider. Upphämtningsrundan tar två timmar och sedan hjälps Anna och volontärerna åt med att bära in, sortera och fördela livsmedlen. Tanken är att matkassarna så långt som möjligt ska anpassas efter respektive hushålls storlek och behov. Det brukar ta ett par timmar på eftermiddagen att få till en bra fördelning. Vilka ska få de fem rispaketerna? Det ska bli så rättvist som möjligt.

När kassarna är packade är det dags för utdelningen. Mottagarna kommer ofta i god tid och köar utanför. Utdelningen går fort. På 60 minuter har femtio personer rört sig in i och ut ur församlingshemmet. Bemötandet är viktigt: alla hälsas med hej och hejdå och de flesta volontärerna har lärt sig namnen på dem som kommer. En del pratar lite mer med volontärerna och Anna, medan andra nöjer sig med att hälsa.

Arbetet kommer nog att bli ekumeniskt snart. Vid det senaste inskrivningstillfället fanns det närmare 90 hushåll där någon hade hört av sig därför att de hade behov av en matkasse, men det finns det inte resurser för just nu, berättar Anna. Däremot visar de andra kyrkorna på orten ett stort intresse för ett samarbete.

Förhoppningen är att matkassen ska göra vardagen lite lättare för mottagarna, säger Anna. En kasse med bra innehåll kan minska stressen och göra att månadsbudgeten faktiskt går ihop. Men för vissa handlar det om att inte behöva vara hungrig eller att inte hoppa över måltider, tillägger hon.

Exakt hur matbiståndet organiseras skiljer sig åt mellan församlingarna och pastoraten i Svenska kyrkan och omfattningen också, men de gemensamma nämnarna är flera. Många verksamheter som förmedlar mat är beroende av donationer i form av pengar (att köpa mat för), materiella gåvor (matsvinn som skänks) och tid (praktiskt arbete som utförs av ideella). Att hantera mat är resurskrävande. Ofta behövs bil, lokaler, extra utrymme i exempelvis kyl och frys och anställda för att driva verksamheten. Att arbeta med matbistånd innebär också att göra etiska ställningstaganden om fördelning av begränsade resurser både i den lokala församlingen och i samhället i stort.

I detta kapitel redovisas och diskuteras svaren på några frågor om matbistånd i Svenska kyrkans årliga enkät till pastorat och församlingar 2022. Det är första gången enkäten har innehållit frågor om matbistånd. Kapitlets frågeställningar är: a) Vilket matbistånd förmedlas? b) I vilken omfattning och med vilken frekvens? c) Vilka är mottagarna? Inledningsvis diskuteras matbistånd och vad som menas med ekonomisk utsatthet. Därpå beskrivs några metodologiska frågor för undersökningen. Resten av kapitlet är en redogörelse för vad vi kan läsa ut av undersökningen och avslutningsvis återfinns

en diskussion om resultatet och olika frågor kopplade till Svenska kyrkans matbistånd.

EN BÅDE GAMMAL OCH NY FÖRETEELSE

Matbistånd som en del av det diakonala arbetet – utdelning av matkassar, presentkort och liknande till människor i ekonomisk utsatthet – genomförs ofta med en tydlig ambition att hjälpa människor i nöd. Hur arbetet organiseras och förändras över tid kan påverkas av olika aktörer i den lokala kontexten, samhällsförändringar och den offentliga välfärden. I Sverige är det socialtjänsten³ i respektive kommun som har det yttersta ansvaret för kommunens invånare när de själva inte kan tillgodose sina behov. I Socialtjänstlagen⁴ står det att människor har rätt till en skälig levnadsnivå och detta inkluderar mat. Trots detta finns det i samhället människor som vänder sig till Svenska kyrkan och andra organisationer för att få matbistånd. Det har blivit uppenbart att det finns ett glapp mellan lagstiftningen och praktiken – flera offentliga ersättningsnivåer har urholkats över tid⁵ och i större utsträckning än tidigare ger de en otillräcklig levnadsnivå.⁶

Under år 2022 och 2023 har inflationen och de stigande matpriserna lett till att fler som lever i ekonomisk utsatthet vänt sig till Svenska kyrkan och andra civilsamhällesorganisationer, för att få matbistånd. Detta har också blivit synligt i media. De senaste årens utveckling har medfört att nya verksamhetsformer vuxit fram, exempelvis sociala matbutiker, men också att biståndet nu mer och mer har kommit att bestå av matsvinn.⁷ Trots att en del av verksamhetsformerna kan anses vara nya är arbetet med omsorg om och matbistånd till ekonomiskt utsatta individer och familjer inte något nytt i kyrkor och trosammanskap.⁸ Den som söker bibelreferenser till stöd för omsorgen om samhällets utsatta kommer att hitta många. Martin Luther var också väl medveten om detta och skrev och predikade om hunger och fattigdom.⁹ Människors ekonomiska utsatthet var en anledningarna till skapandet av de diakonala utbildningarna i Sverige i slutet av 1800-talet.¹⁰ Rötterna till arbetet med matbistånd är alltså långa, och vikten av mat, måltid och bröd är väl speglad i den kristna kontexten.¹¹

3 SoL 4:1, SFS 2001:453

4 Ibid.

5 Inspektionen för socialförsäkringar 2022:2

6 Leo Sandberg 2022a, s. 411ff

7 Leo Sandberg, Angelin & Vamstad 2022

8 Leo Sandberg 2022b, s. 249ff

9 se Torvend 2019

10 Christiansson et al 2017, s 16ff

11 Se Wirzba 2022

EKONOMISK UTSATTHET

I denna studie har Svenska kyrkans ekonomiska enheter, det vill säga självständiga församlingar och pastorat, fått svara på frågor om verksamhet där människor som lever i *ekonomisk utsatthet* får matbistånd via Svenska kyrkan. Vad menas då med ekonomisk utsatthet? De som tar emot matbistånd är företrädesvis människor som lever i relativ eller absolut fattigdom. Ett *relativt fattigdomsmått* innebär att fattigdom och dess gräns mäts utifrån relationen till inkomst, levnadsomkostnader och levnadsstandard i samhället.¹² Fattig kan man då sägas vara om man har en inkomst som understiger 60 procent av medianinkomsten, i detta fall i Sverige. En individ räknas alltså som fattig om han eller hon inte har de levnadsomständigheter som är normalt förekommande i ett land vid en viss tidpunkt.¹³ *Absolut fattigdom* inbegriper avsaknaden av att kunna tillgodose grundläggande mänskliga behov såsom mat, rent vatten, bostad, sjukvård, utbildning och information.¹⁴ Till absolut fattiga räknas vanligen EU-migranter och papperslösa. De individer som tillhör dessa grupper har oftast också begränsad tillgång till det offentliga skyddsnetet. Detta är en bidragande anledning till att de vänder sig till civilsamhället för bistånd.

METODOLOGISKA FRÅGOR

Den statistiska insamlingen¹⁵ genomfördes hösten 2022 och svaren sammanställdes våren 2023. Enkäten sändes ut digitalt från Svenska kyrkans nationella nivå till samtliga pastorat och församlingar med egen ekonomi, totalt 593 stycken. För enkelhets skull kallar jag pastoraten och församlingar företrädesvis för församlingarna. Frågorna om matbistånd ingick i det diakonala temat i enkäten. Som inledning till dem fanns följande information: ”Dessa frågor ställs som en del av datainsamlingen till Elinn Leo Sandbergs avhandlingsprojekt. Elinn är diakon och doktorand i socialt arbete vid Lunds universitet. Frågorna syftar till att undersöka Svenska kyrkans matbistånd till ekonomiskt utsatta personer.”

336 av 593 kyrkoherdar svarade på enkäten, en svarsfrekvens på 56,7 procent.¹⁶ En bortfallsanalys visar en viss geografisk snedfördelning där vissa stift har en svarsfrekvens som understiger 50 procent. De enkätsvar som presenteras här avser de senaste 12 månaderna räknat från svarstillfället, det vill säga september år 2021 till september 2022.

12 Swärd 2012, s. 45ff

13 Townsend 1979, s. 31ff

14 Ibid.; Swärd 2012, s. 46ff

15 Svenska kyrkans enkät till pastorat och församlingar 2022, den interna Kyrkbussen.

16 På den inledande frågan, huruvida församlingarna och pastoraten arbetar med materiellt bistånd, var svarsfrekvensen 56 procent, i linje med enkäten i övrigt. Efterföljande sex frågor, som enbart ställdes till dem som hade angivit att de arbetade med matbistånd, hade en svarsfrekvens mellan på 98–100 procent.

Detta är viktigt att betona med tanke på utvecklingen med stigande matpriser och matbiståndets ökande mediala synlighet under hösten 2022 och våren 2023.

De sammanställda enkätsvaren redovisas dels på nationell nivå, dels nedbrutna i åtta olika ortstyper för att eventuella geografiska likheter och skillnader ska bli åskådliga. Kategorin *storstad* omfattar enbart församlingar i de tre storstadskommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö, medan *förort* utgörs av församlingar i de tre storstädernas förortskommuner. *Större städer* är församlingar med invånarantal över 50 000 utanför storstadsregionerna, exempelvis Gävle, Växjö och Umeå. *Medelstora städer* utgörs av församlingar som har mellan 20 000 och 50 000 invånare, exempelvis Nyköping, Landskrona och Östersund. *Större tätorter* omfattar församlingar med mindre än 20 000 invånare, till exempel Mariestad, Rättvik och Gällivare. I kategorin *mindre tätorter* finns församlingar som Åmål, Sävsjö och Haparanda. Exempel på *landsbygdsförsamlingar* är Almunge församling i Uppsala stift, Daga församling i Strängnäs stift. *Glesbygd* omfattar församlingar och pastorat med mindre än 8 invånare per kvadratkilometer med exempel som Södra Lapplands pastorat i Luleå stift och Ydre pastorat i Linköpings stift.¹⁷

Den verksamhetsstatistik som är kopplad till Svenska kyrkans diakoni och människor i ekonomisk utsatthet använder vanligen *hushållsbegreppet* och räknar inte enskilda personer och detta gäller också för en av de frågor som presenteras i detta kapitel. En svaghet med hushållsbegreppet är att Svenska kyrkans verksamhetsansvariga inte alltid har kunskap om hushållets sammansättning, men en fördel med begreppet är att barn och unga som ingår i ekonomiskt utsatta familjer räknas med.

RESULTATET

Nedan presenteras svaren på de sju frågor som specifikt ställdes om matbistånd. Först behandlas vilken *typ av materiellt bistånd* som förmedlas, därefter i tur och ordning *matbiståndets former*, *hur ofta* bistånd förmedlas, *antal hushåll* som är mottagare, *vilka hushållstyper* som är mottagare, *vilka grupper* som är mottagare samt om biståndet *ökat eller minskat*.

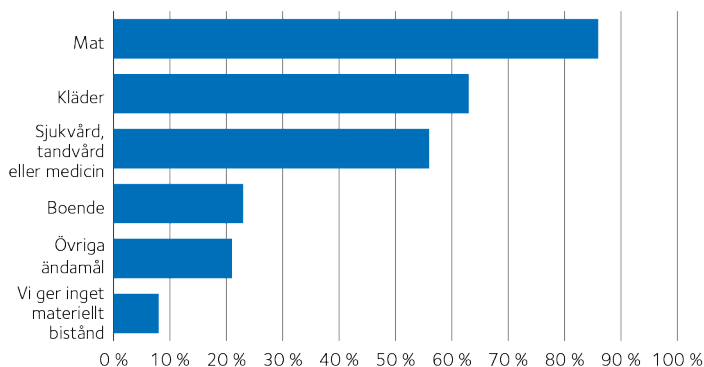
MATERIELLT BISTÅND

Den första frågan var: ”Under de senaste 12 månaderna, vilken typ av materiellt bistånd har ni gett till ekonomiskt utsatta personer?” Det

¹⁷ När det gäller församlingar och pastorat inom kategorin storstad, större stad och glesbygd rör det sig om ett mindre antal pastorat och församlingar, och de är vanligen större enheter i jämförelse med de andra ortstyperna.

fanns fem svarsmöjligheter: mat, kläder, boende, sjuk-/tandvård eller medicin samt övriga ändamål. Frågan gäller ändamålet och inte stödets specifika form. Det innebär att ekonomiska bidrag, presentkort och liknande med ändamålet mat inkluderas i svarsalternativet mat.

FIGUR 2. DE VANLIGASTE TYPERNA AV MATERIELLT BISTÅND, ANDEL I PROCENT AV SAMTLIGA SVARANDE.

Mat- och klädbistånd omfattar även ekonomiskt bidrag eller presentkort till mat och kläder. Figur 2 visar att det absolut vanligaste materiella biståndet från Svenska kyrkan till människor i ekonomisk utsatthet är mat eller bidrag till mat. Hela 86 procent (289 av 336) av de svarande församlingarna arbetar med matbistånd i någon form. Det är en uppseendeväckande hög andel. Undersökningen visar alltså att matbistånd är en betydande diakonal verksamhet för Svenska kyrkan.

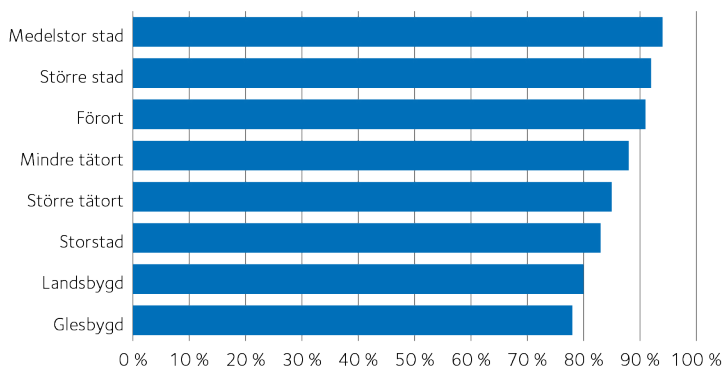
Materiellt bistånd i form av kläder samt ekonomiska bidrag till tandvård, sjukvård och mediciner är också vanligt förekommande. Trots att hjälp med boende och ekonomiska bidrag till övriga ändamål är mindre vanligt förekommande arbetar var femte församling i undersökningen med denna typ av stöd. Ekonomiskt bidrag till övriga ändamål (21 procent) inkluderar bland annat ändamål som busskort, sjukresor, elräkningar, glasögon och räkningar som blivit till skulder.

Av de 336 församlingar som svarade på enkäten i dess helhet var det en liten andel (8 procent) som inte arbetade med materiellt bistånd i någon form. Den visar därmed att de flesta av Svenska kyrkans församlingar arbetar med materiellt bistånd.

Vi vet inte om de enheter som inte svarat på enkäten arbetar med matbistånd, men om vi antar att ingen av dem arbetar med matbistånd (vilket vore högst osannolikt) kan vi konstatera att nästan

hälften av Svenska kyrkans församlingar, 289 enheter av 593, arbetar med matbistånd i någon form.

FIGUR 3. FÖRSAMLINGAR SOM GER MATBISTÅND I PROCENT AV SAMTLIGA SVARANDE EFTER ORTSTYP.

När svaren om det materiella biståndet kopplas till ortstyper blir det tydligt att matbistånd är vanligast i församlingar i medelstora och större städer. 83 procent av församlingarna i storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö arbetar med matbistånd, och det är en stor andel, men lägre än i enheterna i städer, förorter och tätorter. Möjligen kan denna ortstypsdifferens bero på att andra aktörer och organisationer i större utsträckning arbetar med matbistånd i storstäder.

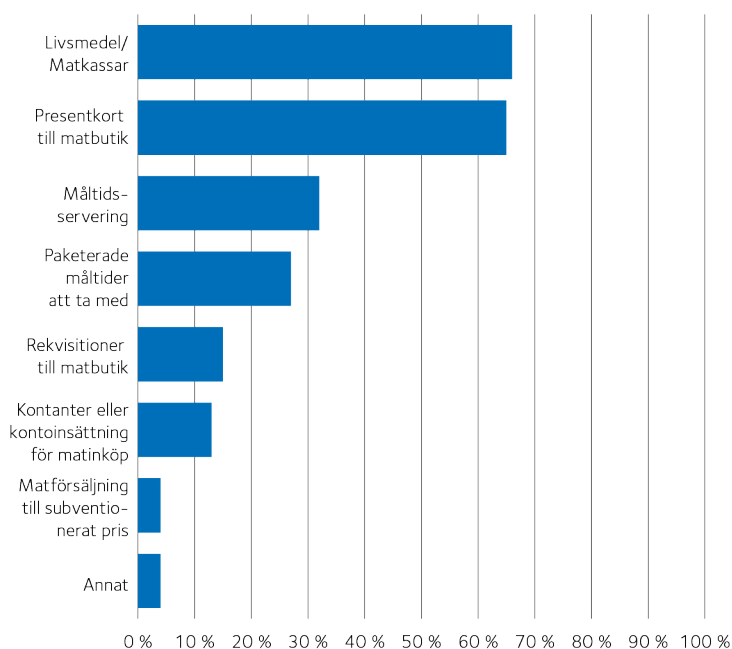
Lägst förekomst av matbistånd finns i lands- och glesbygdsförsamlingar med 80 respektive 78 procent, alltså i fyra av fem församlingar. Det är en hög andel, trots att det i denna jämförelse är den lägsta.

MATBISTÅNDETS FORMER

Den fortsatta framställningen bygger på svaren från de församlingar (totalt 289) som på den första frågan svarade att de ger matbistånd till ekonomiskt utsatta. Till dessa församlingar ställdes frågan: "I vilka former ges matbistånd?" De kunde välja ett eller flera av de sju svarsalternativen som passade in på deras bistånd. Utöver det fanns möjligheten att ange ett skriftligt svar under "annat".

FIGUR 4. FORMER AV MATBISTÅND, PROCENTUELL FÖRDELNING.

Figur 4 visar i vilka former matbistånd till ekonomiskt utsatta förmedlas. Viktigt att notera är att resultatet inte säger något om biståndets omfattning eller om kvaliteten på den mat som förmedlas. Figuren visar bara de olika typer av matbistånd som förekommer i de svarande församlingarna. Bistånd i form av livsmedel och matkassar är den vanligaste formen (66 procent), tätt följd av presentkort i matbutik (65 procent). Dessa två former, livsmedel/matkassar och presentkort, är dominerande.

Livsmedel/matkassar kan både syfta på enstaka matvaror som förmedlas vid akuta tillfällen och på matkassar som delas ut mer regelbundet under organiserade former. Presentkort innebär att mottagarna själva får gå och handla de livsmedel som de behöver. Det ger en större grad av valfrihet (se figur 1, Olika former av matbistånd). Att öka mottagarnas valfrihet genom att de själva kan välja livsmedel ses vanligen som skamreducerande. Detta är en anledning till att diakoniarbetare beskriver matbistånd i form av presentkort och matförsäljning till subventionerat pris som eftersträvsvärda arbetsformer.¹⁸

18 Ännu opublicerade intervjuer som ingår i Elinn Leo Sandbergs avhandlingsarbete.

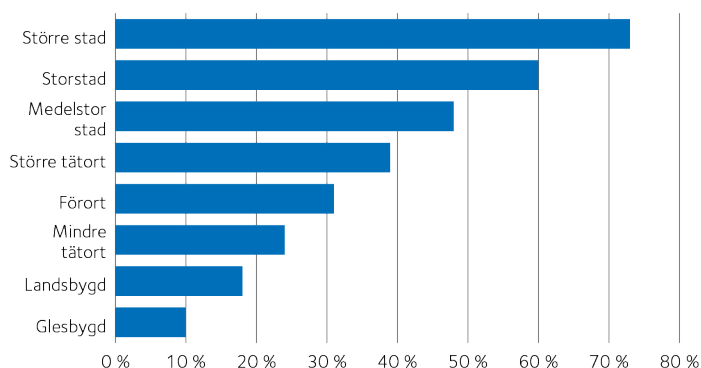
Måltidsservering och paketerade måltider förekommer i viss omfattning. En tredjedel av de församlingar som arbetar med matbistånd serverar måltider till ekonomiskt utsatta. Minst vanligt är att församlingar har subventionerad matförsäljning i form av sociala matbutiker. Sociala matbutiker är en resurskrävande verksamhet, men mycket tyder på att denna typ av verksamhet blir allt vanligare och att församlingar kan vara med och driva dem tillsammans med andra organisationer.

I det öppna svarsalternativet "annat" (4 procent) framkommer även att det i ett fåtal församlingar förekommer att personal följer med hjälpsökande för att handla i butik, att det finns församlingar som betalar medlemskap för matutdelning av typen social matbutik som drivs av annan organisation och att församlingsmedarbetare kan förmedla gratiskuponger till soppluncher.

SKILLNADER MELLAN STAD OCH LAND

Enkätsvaren visar att förekomsten av de olika formerna av matbistånd varierar mellan församlingarna beroende på ortstyp och befolkningens mängd. Troligen finns det utöver detta andra faktorer som inte omfattas av denna studie, men som också bidrar till dessa skillnader. Utdelning av livsmedel och matkassar är vanligast i landsbygdsförsamlingar (78 procent), nästan lika vanligt i större och medelstora städer (73 respektive 71 procent) och sedan mindre och mindre förekommande i tätorter, glesbygd och storstäder. I förorterna är det lite över hälften av enheterna som arbetar på detta sätt (54 procent). Där förmedlas i och för sig stora mängder matbistånd, men i andra former.

FIGUR 5. FÖREKOMST AV MÅLTIDSSERVERING BLAND FÖRSAMLINGARNA I PROCENT EFTER ORTSTYP.

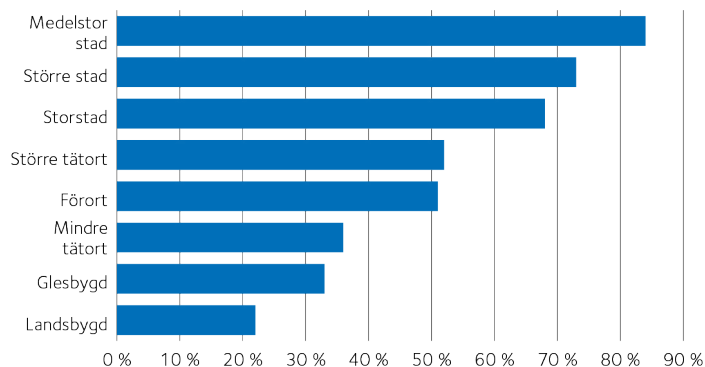
Figur 5, åskådliggör att högst förekomst av måltidsserveringar för utsatta återfinns i de ortstyper som är städer (större stad, storstad och medelstor stad). Lägst förekomst återfinns i landsbygd (18 procent) och glesbygd (10 procent). En anledning till denna diskrepans mellan å ena sidan städer och å andra sidan glesbygd och landsbygd kan vara att måltidsservering förutsätter att de som söker hjälp är ett visst antal och kan samlas på en viss tid och plats. Serveringars förekomst knyts på så sätt till en frekvent större grupp av ekonomiskt utsatta, en grupp som dessutom kan ta sig till platsen (tillgänglighet). Denna grupp är troligen större i städer (efterfrågan). Att förorter i förhållande till de andra ortstyperna ligger lågt (31 procent) trots en högre befolkningstäthet kan bero på närheten till storstädernas måltidsserveringar.

När frågan om måltidsservering ställdes betonades det att det rörde sig om måltidsservering för målgruppen ekonomiskt utsatta. Det är troligt att öppna måltidsgemenskaper utan specifik målgrupp förekommer i församlingar på landsbygd och i glesbygd. Ett exempel kan vara torsdagssoppan i församlingshemmet dit alla är välkomna. Dessa typer av verksamheter kan nå både ekonomiskt utsatta (om måltiden är kostnadsfri eller serveras till lågt pris) och övriga grupper i församlingen. I denna undersökning används begreppet måltidsserveringar om bland annat frukost för EU-migranter och hemlösa och lunch på ett diakonicenter, alltså verksamheter som tydligt vänder sig till målgruppen ekonomiskt utsatta.

HUR OFTA DELAS MATBISTÅND UT?

Svaren på frågan "Hur ofta delar ni ut matbistånd?" visar att förmedling av matbistånd till ekonomiskt utsatta är en regelbunden verksamhet. Nästan hälften av församlingarna förmedlar matbistånd en gång i veckan eller oftare, mer än en fjärdedel gör det en eller flera gånger i månaden och den sista fjärdedelen gör det några gånger per år eller vid enstaka tillfällen. Uppgifterna om hur ofta matbiståndet delas ut säger dock ingenting om hur många hushåll som tar del av biståndet vid varje tillfälle. Det innebär att något som räknas som ett enda utdelningstillfälle i denna undersökning, exempelvis matkasseutdelning eller måltidsservering, kan bistå ett eller flera hushåll på en och samma gång.

FIGUR 6. FÖRSAMLINGAR SOM FÖRMEDLAR MATBISTÅND MINST EN GÅNG I VECKAN, I PROCENT EFTER ORTSTYP.

Figur 6 visar hur stor andel av de svarande församlingarna som delar ut matbistånd en gång i veckan eller mer. Medelstora (84 procent) och större städer (73 procent) är de som i högst utsträckning gör detta. Glesbygd och landsbygd har lägst frekvens av denna typ av regelbunden utdelning. Undersökningen tyder på att en mer frekvent verksamhet förutsätter en viss storlek på församlingarna. Förutsättningarna i glesbebyggda församlingar som mindre tätorter och gles- och landsbygd skiljer sig åt från församlingar i övriga ortstyper. Det kan exempelvis bero på hur omfattande behovet av matbistånd är men även vilka möjligheter församlingarna har att organisera arbetet. En annan anledning till den mer frekventa utdelningen av matbistånd i större och mer befolkningstäta församlingar kan vara att tillgången till matsvinnssonationer är större där.

ANTALET HUSHÅLL SOM TAR EMOT MATBISTÅND

Svaren på frågorna ovan ger inga antydningar om hur många hushåll som tar emot matbistånd. Därför fanns också frågan: "Uppskattningsvis hur många hushåll har mottagit matbistånd de senaste 12 månaderna?" Frågan gäller så kallade unika hushåll, vilket innebär att ett hushåll enbart räknas vid ett tillfälle under året.

Det vanligaste är att ett mindre antal (1–25) hushåll tar emot matbistånd. 55 procent av församlingarna uppskattar att de förmedlar matbistånd till mellan ett och 25 hushåll per år. 20 procent av församlingarna förmedlar det till 26–50 hushåll per år. 13 procent av församlingarna uppskattar att det rör sig om 51–100 hushåll. 12 procent anger att det är 101 eller fler (siffror överstigande 300 finns i resultatet). I dessa fall rör det sig troligen om större och mer välutbyggda verksamheter såsom sociala matbutiker, regelbunden förmedling av livsmedel och presentkort eller regelbunden måltidservering.

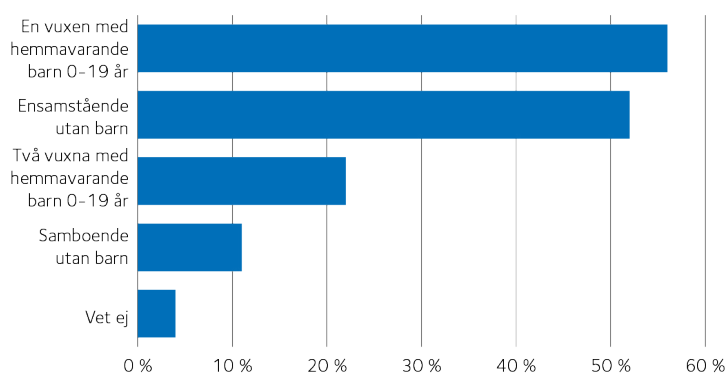
Att stora församlingar förmedlar matbistånd till fler unika hushåll är förväntat. Det är med andra ord ett mindre antal församlingar som arbetar med ett stort antal mottagarhushåll. Men 25 hushåll som är i behov av ekonomiskt bistånd kan vara en hög andel i en mindre tätbefolkad församling. Vi kan anta att antalet hushåll som tar emot matbistånd har ett samband med det totala antalet hushåll i församlingen och att det hör nära samman med andelen ekonomiskt utsatta.

Förmedling av matbistånd i olika former till ekonomiskt utsatta äger alltså rum regelbundet. Eftersom över hälften av församlingarna i undersökningen förmedlar matbistånd till 1–25 hushåll skulle detta kunna innebära att diakoniarbetarna som handhar matbiståndet har både en personlig relation till mottagarna och viss insyn i de hushåll som tar emot matbistånd.

MOTTAGARNAS HUSHÅLLSTYP

De svarande fick frågan: ”Vilken hushållstyp mottar vanligen matbistånd?”¹⁹ Frågan kunde besvaras med ett eller flera svarsalternativ.

FIGUR 7. VANLIGA OCH GANSKA VANLIGA HUSHÅLLSTYPER BLAND DEM SOM MOTTAR MATBISTÅND I PROCENT.

Figur 7 visar att de hushållstyper som vanligen mottar matbistånd i störst utsträckning består av en ensamstående vuxen, med eller utan hemmavarande barn. Majoriteten av församlingarna har angivit att dessa två hushållstyper är ganska eller mer vanligt förekommande. Endast en minoritet av församlingarna har angett hushåll med två vuxna, med eller utan hemmavarande barn, är vanligt förekommande. I tidigare undersökningar av ekonomiskt stöd från Svenska kyrkan har hushållstypen ensamstående utan barn till stor del bestått av ålderspensionärer– detta återkommer vi till. Samboende

19 De svarande rangordnade från mindre vanligt till mer vanligt på en skala från 1 till 4.

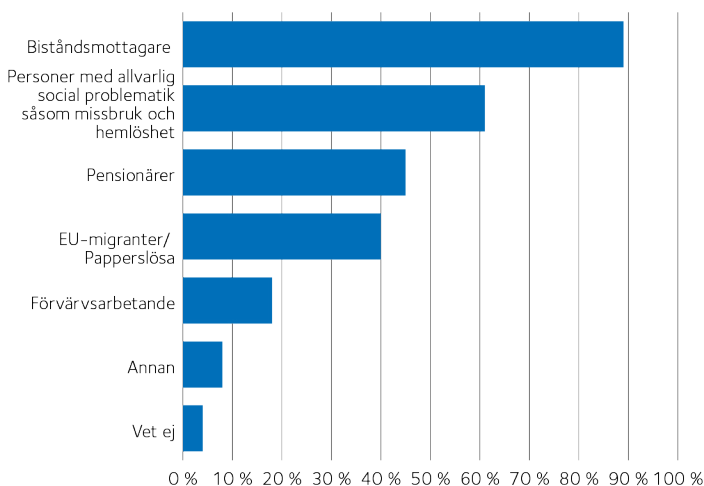
utan barn är den hushållstyp som i minst utsträckning tar emot matbistånd från Svenska kyrkan. Detta skulle kunna bero på att gruppen är en liten del i den övergripande kategorin ”människor i ekonomisk utsatthet” eller på att de människor som ingår i denna grupp oftare tar emot andra typer av materiellt stöd.

Vid en analys av ortstyp och hushållstyp framkommer det att hushållstypen ensamstående med barn är vanligast förekommande som mottagare av matbistånd i större städer, större tätorter, förorter och mindre tätorter. I storstäder är den vanligaste hushållstypen ensamstående utan barn. Ensamstående biståndsmottagare utan barn finns i ungefär samma omfattning i alla typer av orter.

MOTTAGARGRUPPER

Församlingarna fick svara på frågan: ”Vilka grupper mottar matbistånd, utifrån huvudsaklig grupptillhörighet?” Även på denna fråga kunde fler än ett svarsalternativ anges. En mottagare kan tillhöra mer än en grupp – det är exempelvis möjligt att både vara pensionär och deltidsarbete eller att både vara biståndsmottagare och ha en allvarlig social problematik, därav betonades huvudsaklig grupptillhörighet. Resultatet redovisas i Figur 8.

FIGUR 8. MOTTAGARE AV MATBISTÅND, I PROCENT EFTER HUVUDSAKLIG GRUPPTILLHÖRIGHET.

Gruppen biståndsmottagare utgörs av människor som har försörjningsstöd, sjukersättning, sjukpenning, arbetslöshetsersättning, dagersättning eller liknande. De är alltså vanligast förekommande bland dem som tar emot matbistånd från Svenska kyrkan – hela 89 procent av församlingarna anger att de delar ut matbistånd till

biståndsmottagare. Dessa är också den vanligaste mottagargruppen i sju av åtta ortstyper (EU-migranter och papperslösa är något mer representerade i ortstypen större städer). Att biståndsmottagare är den vanligaste mottagargruppen kan anses vara anmärkningsvärt med tanke på att det i Socialtjänstlagen (SoL 4:1²⁰) i Sverige finns en lagstadgad rätt till en skälig levnadsnivå som inkluderar mat – vi återkommer till detta i den avslutande diskussionen. Sett till tidigare fråga om hushållstyperna är det troligt att många biståndsmottagare tillhör hushållstypen ensamstående med barn.

61 procent av församlingarna har svarat att de förmedlar matbistånd till grupper som huvudsakligen består av personer med allvarlig social problematik såsom missbruk och hemlöshet. Grupp nummer tre är ålderspensionärer (45 procent), som troligen utgör en stor grupp av hushållstypen ensamstående utan barn. Det kan vara så att Svenska kyrkans mångåriga diakonala arbete med äldre också ger genomslag i denna undersökning. EU-migranter och papperslösa får matbistånd av 40 procent av församlingarna. Det är förhållandevis mycket eftersom gruppen är en liten del av befolkningen. Siffran är högre i städer och lägre på landsbygd och i glesbygd.

18 procent av församlingarna anger att förvärvsarbete mottar matbistånd. Det indikerar att förvärvsarbete utgör en mindre vanlig mottagargrupp. Den kan dock komma att växa till följd av det försämrade ekonomiska läget år 2023. Andra grupper som omnämns (8 procent) är exempelvis studerande och de som söker matbistånd i väntan på offentliga ersättningar.

De allra flesta församlingar har alltså en tydlig bild av de människor som tar emot matbistånd. Det är få (4 procent) som har angivit att de inte vet vilka mottagargrupperna är och på föregående fråga svarade få (också 4 procent) att de inte vet vilken hushållstyp som tar emot stödet. Det kan vara samma församlingar som inte har dokumentation eller kunskap om mottagarnas socioekonomiska situation.

BEHOVET AV MATBISTÅND

Den avslutande fråga som ställdes till församlingarna var: "Om du skulle göra en bedömning av de senaste 12 månaderna, har behovet av matbistånd: ökat, minskat, varit oförändrat eller vet ej."

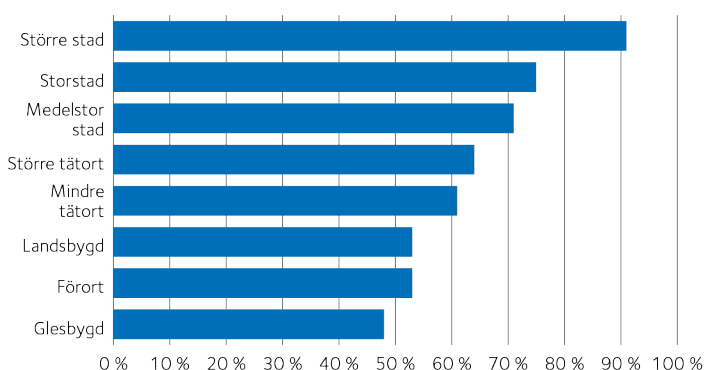
En majoritet av de svarande 61 procent gjorde bedömningen att behovet av matbistånd hade ökat under perioden september 2021 till september 2022, 31,4 procent upplevde att behovet varit oförändrat och 2,1 procent angav att behovet minskat. 5,2 procent av de svarande svarade att de inte visste.

---

20 (SFS 2001:453)

Mer än hälften av församlingarna bedömer alltså att behovet av matbistånd har ökat. Denna uppskattning gör de antagligen genom att jämföra nivån vid enkättillfället med tidigare nivå och genom att uppskatta antalet hushåll i ekonomisk utsatthet i församlingen. Matbiståndets omfattning före mätperioden framgår dock inte i denna undersökning. Med tanke på utvecklingen under hösten 2022 och våren 2023 med ökande matpriser är det troligt att församlingar i Svenska kyrkan skulle skatta behovet ännu högre om en liknande undersökning genomfördes för perioden september 2022 till september 2023.

FIGUR 9. ANDEL FÖRSAMLINGAR SOM ANGER ATT MATBISTÅNDET ÖKAT, I PROCENT EFTER ORTSTYP.

När ökningen fördelas på de olika ortstyperna syns tydliga mönster. Bland församlingar i större städer anger 91 procent av de svarande att matbiståndet har ökat. Städer, oavsett storlek, är den ortstyp där det ökade behovet av matbistånd är tydligast och därefter kommer tätorter. Figur 9 visar, med undantag för förortsförsamlingarna, att de som bedömer att matbiståndet har ökat i större utsträckning finns i de befolkningstäta områdena, vilket också indikerar ett ökat behov i denna typ av församlingar.

Att förortsförsamlingarna inte hamnar överst kan bero på att det redan finns ett välutvecklat matbistånd i de tre storstadsregionerna, inte minst med sociala matbutiker som vanligen drivs av andra organisationer än Svenska kyrkan, till exempel av stadsmissionerna. Många av de förortsbor som lever i ekonomisk utsatthet tar sig till de platser där matbistånd finns att få. I en svensk studie²¹ framkom det att många matbiståndsmottagare reser in från förortsområdena till mer centrala delar av staden där matbiståndet finns. Måltidsserveringar och sociala matbutiker erbjuder ofta stöd oberoende av vilken församling den

21 Herz 2021

hjälpökande tillhör geografiskt. Den som bor i en förort kan alltså ta del av stöd som erbjuds i storstädernas centrala delar.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Detta är första gången som Svenska kyrkans matbistånd till ekonomiskt utsatta har kartlagts statistiskt. Undersökningen visar att det absolut vanligaste materiella biståndet från Svenska kyrkans församlingar och pastorat till den som lever i ekonomisk utsatthet är mat eller bidrag till mat. Hela 86 procent av församlingarna förmedlar matbistånd till ekonomiskt utsatta. Närmare hälften av dem förmedlar matbistånd minst en gång i veckan. Matbistånd är alltså en utbredd och regelbundet förekommande diakonal verksamhet inom Svenska kyrkan.

Förmedlingen av matbistånd är ingen ny företeelse, men det finns inte några tidigare undersökningar att jämföra den föreliggande med, så därför går det inte att säga så mycket om förändringar av matbiståndets form och omfattning över tid. Däremot visar denna undersökning att församlingarna bedömer att behovet av matbistånd tydligt har ökat under perioden september 2021 till september 2022. Med tanke på utvecklingen med ökande matpriser på grund av inflationen under hösten 2022 och våren 2023 är det troligt att församlingar efter undersökningens genomförande har upplevt ytterligare ökning.

Att fler behöver matbistånd behöver dock inte innebära att denna verksamhet inom Svenska kyrkan tilldelas mer resurser. En tidigare undersökning²² visar att när behovet av diakonalt bistånd ökade utan att resurserna (exempelvis tid, medarbetare och bistånd) blev större hanterade diakonerna detta genom att ändra sitt arbetssätt. Att trycket ökar utan att fler resurser skjuts till kan innebära organisatoriska svårigheter – samma personal ska fördela samma mängd mat på fler mottagare. Det blir en situation som kan innebära ökad stress för mottagarna, som inte får sina behov tillgodosedda i samma utsträckning som tidigare, och att kyrkans medarbetare tvingas göra fler etiska avväganden och kanske också att låta annat diakonalt arbete stå tillbaka. Huruvida större resurser skjuts till eller inte och hur sådana organisatoriska förändringar hanteras skulle kunna vara föremål för framtida studier.

Svenska kyrkans diakonala arbete är lokalt präglat och decentraliserat²³, och det uppvisar variation även när det kommer till matbistånd. Livsmedel/matkassar är de vanligaste formerna, tätt följda av presentkort. Ortstypen har betydelse för vilken form av matbistånd

22 Harju, Hjort & Montesino 2010, s. 36ff

23 Hjort & Linde 2020, s. 42ff

som förmedlas – exempelvis är utdelning av livsmedel och matkassar vanligast förekommande i församlingar på landsbygd och i glesbygd. Olika verksamhetsformer för matbistånd kräver olika resurser, såsom personal, förvaringsmöjligheter och lokaler. Sociala matbutiker och mer omfattande matkasseutdelningar är som form mer hållbara om en större mottagargrupp finns i närområdet. Församlingar väljer troligen den form som passar det lokala sammanhanget. De mer resurskrävande matbiståndsverksamheterna återfinns oftast i tätorter, städer, förorter och storstäder och kan då drivas i samarbete med andra trossamfund, organisationer och nätverk. Det innebär att matbiståndet, när det är en del av det diakonala arbetet, är en verksamhetsform som kan innebära hybridorganisering och ett mer omfattande ekumeniskt samarbete.

De flesta församlingarna förmedlar matbistånd regelbundet och har troligtvis en relation till och kunskap om de hushåll som tar emot biståndet. Detta lägger en grund för att församlingen också ska kunna arbeta med andra former av diakonalt arbete. En tidigare studie har visat att detta kan skapa möjlighet till stöd för dem som önskar mer långsiktiga förändringar.²⁴ Matbistånd har i internationell forskning²⁵ visat sig vara en kortsiktig hjälp som är förbunden med flera negativa faktorer, såsom skam och stigma, för mottagarna. Maten mättar och minskar den ekonomiska stressen för stunden men innebär ofta att den som har sökt bistånd blir tvungen att återkomma och be om hjälp gång på gång. Grundproblemet med den låga inkomsten förändras ju inte av ett presentkort eller ett mål mat. Om matbiståndet kan kombineras med mer långsiktigt stödjande arbete, såsom hjälp i myndighetskontakter, skulle hjälpen kunna ge större effekt.

Mottagarna av matbiståndet är företrädesvis ensamstående med eller utan hemmavarande barn. Hela 89 procent av församlingarna anger att gruppen biståndsmottagare är ganska vanlig eller vanligt förekommande. Biståndsmottagare är någon med försörjningsstöd, sjukersättning, sjukpenning, arbetslöshetsersättning, dagersättning och liknande. Att denna grupp är välrepresenterad för matbistånd är anmärkningsvärt med tanke på att det i Sverige finns en lagstadgad rätt till en skäligen levnadsnivå (inklusive mat) i Socialtjänstlagen SoL 4:1.²⁶ En utveckling där individer som redan har bistånd från offentlig välfärd söker hjälp från civilsamhällets största trossamfund indikerar en förändring eller försämring i den offentliga välfärden.

En tidigare studie har visat att den vanligaste anledningen som biståndsmottagare angav till att de sökte ekonomiskt stöd från

²⁴ Leo Sandberg 2019, s. 52ff

²⁵ Middleton et al 2017

²⁶ (SFS 2001:453)

Svenska kyrkan var att de inte klarade sig på sitt bidrag från Socialtjänsten.²⁷ I sin rapport från år 2022 åskådliggör Inspektionen för socialförsäkringen att våra socialförsäkringars värde har urholkats under de senaste 30 åren. De täcker numera en allt mindre del av inkomstbortfallet när någon blir sjuk, arbetslös eller föräldraledig.

Denna undersökning kartlägger inte församlingarnas arbete med röst- och påverkansarbete, den så kallade profetiska diakonin. Att lyfta fram Svenska kyrkans arbete med matbistånd är dock viktigt av flera anledningar. Ekonomisk utsatthet är inte enbart ett individuellt problem även om diakonala insatser ofta fokuserar på individer. I en välfärdsstat betonas samhälleliga lösningar och det senaste århundradet har breda politiska reformer såsom sjukersättning, föräldrapenning och folkpension lanserats med den tydliga ambitionen att lyfta ekonomiskt utsatta grupper ur fattigdom. Den nuvarande utvecklingen, där civilsamhället i form av bland andra Svenska kyrkan och stadsmissionerna²⁸ tar ett ökat ansvar för gruppen ekonomiskt utsatta, indikerar förändringar i den offentliga välfärden. När Svenska kyrkan tar ett större ansvar flyttas en del av ansvaret för lösningarna från det offentliga skyddsnetet till civilsamhället. Denna utveckling kan på sikt innebära en mer permanent ansvarsförskjutning och förändring av välfärden. Om Svenska kyrkans arbete med matbistånd ökar och blir permanent uppstår också risker för att verksamheterna institutionaliseras och ses som en given del av samhället. Denna utveckling har blivit särskilt tydlig i Finland, där diakonin i Evangeliska Lutherska Finska kyrkan under krisen på 1990-talet arbetade med matbistånd.²⁹ Hjälpens sågs först som tillfällig, men gjordes sedan bestående och är idag en institution. En liknande utveckling kan nu vara på gång i Sverige eftersom många församlingar har arbetat med matbistånd under Covid-19 pandemin och därefter fortsatt.

Slutligen väcker undersökningens resultat ett antal frågor som framtida studier skulle kunna inriktas mot: Vem eller vilka bär ansvar för att människor ska kunna äta sig mätta? Vilka diakonala verksamheter ska Svenska kyrkan prioritera när resurserna är begränsade? Vad vill Svenska kyrkan uppnå med förmedlingen av matbistånd?

---

27 Leo Sandberg & Panicán 2022, s. 36ff

28 Sveriges Stadsmissioner 2019

29 Silvasti & Tikka 2021, s. 22ff

REFERENSER

- Borch, A. & Kjærnes, U. (2016). The Prevalence and Risk of Food Insecurity in the Nordic Region” Preliminary Results. *Journal of Consumer Policy*, 39(2): 261–274.
- Christiansson, E. & Eklöf M. & Jansson Myhr K. & Tjärnlund N. J. (2017). *Se människan! En bok om Ersta diakoni*. Stockholm: Förlaget Näringslivshistoria.
- FAO (2015). *The Food Insecurity Experience Scale: Measuring food insecurity through people’s experiences*. [<https://www.fao.org/3/i7835e/i7835e.pdf> Hämtat: 2023-06-12].
- FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO (2021). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2021. Transforming food systems for food security, improved nutrition and affordable healthy diets for all*.
- Harju, A. & Hjort, T. & Montesino, N. (2010). Frivilligt socialt arbete och ekonomiskt utsatta barnfamiljer. I: Hjort, T. & Lalander P. & Nilsson R. (red.), *Den ifrågasatte medborgaren*. Växjö: Linnéuniversitetet.
- Herz, M. (2021). *Mellan två tider. Brödköer. Prekära liv och socialt arbete*. Lund: Student-litteratur.
- Hjort, T., & Linde, S. (2020). Decentraliserad diakoni – en studie av tre församlingar. (Research Reports in Social Work; Vol. 2020, Nr. 5). Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Inspektionen för socialförsäkringar (2022:2). *Utvecklingen av socialförsäkringsförmånerna under de senaste 30 åren*. Rapport.
- Karlsson, M. (2019) Mattfattigdom i välfärdsstaten. *Socialmedicinsk tidskrift*. Vol 96, Nr 1.
- Lambie-Mumford, H. & Silvasti T. (2021). Conclusion: food charity in Europe. I: Lambie-Mumford, H. & T. Silvasti (red.) *The rise of food Charity in Europe*. Bristol: Policy Press.
- Leo Sandberg, E. (2019). *Instrumentell paradox i kyrklig praktik: stödets logik och dramaturgi*. Student paper. Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Leo Sandberg, E. (2022a). Överflöd och brist – Mattfattigdom i välfärdssamhället. I: A. Angelin & T. Hjort (red.) *Socialt arbete i förändring – utmaningar och villkor inom utbildning, forskning och praktik*. DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.180.c483>
- Leo Sandberg, E. (2022b). Kyrkligt arbete med fattiga, gåvor och ekonomisk utsatthet. I: Hansson, M. J, E. Christiansson Drake & S. Linde (red.) *Diakoni – reflektion och praktik*. Stockholm: Verbum AB.
- Leo Sandberg, E & Angelin A. & Vamstad J. (2022). Civilsamhällets matdistribution – en ideal lösning på fattigdom och klimatkris? *Socialmedicinsk tidskrift* Vol. 99 Nr 4, 522–533.
- Leo Sandberg, E. & Panican, A. (2022). Ekonomisk hjälp från Svenska kyrkan – den instrumentella paradoxen och den fattiges utmattning. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 29(1): 27–46.

- Middleton, G. & Mehta K. & McNaughton D. & Booth S. (2018). The experiences and perceptions of food banks amongst users in high-income countries: An international scoping review. *Appetite*, 120, 698–708.
- SFS 2001:453. *Socialtjänstlag* (SoL).
- Silvasti T. & V. Tikka (2021). New frames for food charity in Finland. I: Lambie-Mumford, H. & T. Silvasti (red.) *The rise of food Charity in Europe*. Bristol: Policy Press.
- Sveriges Stadsmissioner (2019). *Fattighedsrapporten 2019 – Tema Matfattigdom*. Sveriges Stadsmissioner.
- Swärd, H. (2012). Vad är fattigdom? Stereotyper, definitioner, orsaker och åtgärder. I Swärd, H. & L. Engelmark (red.) *Fattigdom utan gränser*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Torvend, S. (2019). *Luther and the Hungry Poor*. Eugene Oregon: Wipf & Stock.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom: a survey of household resources and standards of living*. Harmondsworth: Penguin books.
- Wirzba, N. (2022). *Food and Faith*. Cambridge: Cambridge University Press.